

Mesele has çuñ

Category: Kitapcy, Nukdaýnazar, Publisistika

написано kitapcy | 24 январа, 2025

Mesele has çuñ MESELE HAS ÇUÑ

Stambul şäheriniň 13-nji agyr jeza sudunyň «Gezi parky» hadysalary boýunça agyrlaşdyrylan türme tussaglygy we 18 ýyl azatlykdan mahrum etmek ýaly agyr jeza çärelerini berendigini eşidip, ýadyma biri düşdi: **Hanna Arendt...**

Gitleriň zulumyndan gaçyp ABŞ-na giden jöhüt filosofy...

1960-njy ýylyň 24-nji maýy.

MOSSAD Argentinada saklanan jöhüt genosidiniň guramaçylaryndan **Adolf Eýhman**y ogrynlykda Ysraýyla geçirdi.

Ysraýyl BMG-nyň agzasy bolan käbir ýurtlaryň «halkara sudlarda jogapkärçilige çekilsin» teklibini unamady. Ýogsam bolmasa, Ysraýylam 1950-nji ýylda BMG-nyň Genosid şertnamasyna gol çeken ýurtlardandy. Barybir diňlemedi.

Jöhütleriň köpçülikleýin ýagdaýda öldürilme maksatnamasy «Ahyrky çözgüdi» durmuşa geçirenlerden Eýhman Ierusalimde sud edildi.

Sud prosesine gatnaşanlaryň birem «The New Yorker» amerikan žurnalynyň işgäri Hanna Arendtdi. Ol üç ýyldan soň **«Eýhman Ierusalimde. Erbetligiň adatylygy hakda beýannama»** atly kitabyny çap etdirdi:

– Argentinadan Eýhmany bikanun ýagdaýda alnyp gaçylmagyny ýazgardy...

– Ysraýylyň premýer-ministri **Ben Gurionyň** sud prosesini tomaşa öwürmegini ýazgardy...

– Derñew işini «Günäkärlenýän we nasistik režimi boýunça däl-de, taryhyň dürli döwürlerinde edilip gelinen antisemitizm-jöhüt duşmançylygynyň üstünde ýöreden baş prokuror **Gideon**

Hausneri «erbet we arzan ritoriki oýun» oýnamakda aýyplady...
– Suduň kararynyň Eýhmanyň näme işländigi, haýsy etmişleri edendigi boýunça däl-de, jöhitleriň genosid wagtynda çeken elem-hasratlary boýunça kabul edilmegini ýazgardy...

• AR ALYŞ SERIŞDESI

Hanna Arendt durarly däl-di:

«- Ysraýyl bu derňew işini ar alyş serişdesi hasapлады.

Ar almak maksady bilen geçirilen sudlaryň nasistlerden näme parhy bolup biler?

Bu sud prosesi adalata gulluk edýänler bilen Ysraýyla gulluk edýänleriň kimdigini aýyl-saýyl etdi.»

Arendtiň pikirçe Eýhman o diýenem bir «mahluk-şeýtan» däl-di, ol berilen görkezmeleri gyşarnyksyz ýerine ýetiren «adaty ýaramazlardandy». Muny görmezlige salyp, umumy göz bilen seredýän sud prosesiniň nämelere getirjekdigini ýazdy:

– Munuň netijesi ilki hukuk we syýasy sypatly adamyň ýok edilmegine getirer.

– Has soňra ahlakly adam we hut adamkärçilik sypatlary aradan aýrylmagyna getirer.

– Ahyrynda sowuk we sistematiki görnüşde adam bedeni ýok

ediler we şahsylykdan saplanmagy adamy aýry-aýry gurjaklara öwrer.

Asyl garşysyna göreşmeli zat şudy, nasistleriň köpçülikleýin maksatnamasy-da hut şeýledi...

Arenhtiň ýazanlary Bütindünyä jöhitler kongresiniň we Holokost-genosid boýunça ylmy-barlagçy Dewid Çezarani ýalylaryň gaharyny getirdi.

Arendt tutanýerlilik bilen adalatyň, hukugyň we bütin adamzadyň tarapyndadygyny aýtdy. Filosof Sýoren Kýerkegoryň aýdyşy ýaly “ölümine hakykat” gözleýärdi we «öňünden hasaplanan ýaramazlyga» düýn bolşy ýaly şu günem garşy çykýardy...

• KIÇIJK EÝHMANNLAR

13-nji agyr jeza suduna dolanyp geler bolsam...

Size bir düşünjeden söz açayyn: Kiçijik eýhmannlar!

Hadysalary, kararlary şahsy ölçege özlerine zelesiz görseler-de, ýurt we jemgyýet üçin weýrançylykly netijeleri döreden etmişe şarikdeş adamlar üçin ulanylýan adalga...

Kararlary hakynda hiç zat duýmazdan berilen görkezmeleri gyşarnyksyz ýerine ýetiren nasist býurokraty Eýhmandan gelýän adalga...

Eýhman ýeke däl, adaty adam sypatyna bürenen kiçijik eýhmanlar dünýäniň çar künjünde bar...

Bularyň şu günüň häkimiýetine we onuň berýän görkezmelerine, ýöredýän propogandasyna bil baglaýar, karýerasyny ösdürmek üçin ähli buýruklary gyşarnyksyz ýerine ýetirýär. Özem muny hiç hili ahlak günäkärligini, wyždan azabyny duýmazdan edýär...

Bular hiç hili jogapkärçilik duýmaýandygyna özlerini ynandyrýar we şeýdibem weýrançylykly işleri amala aşyrýandyryn öýdüp pikirem edenok...

Ýel uniwersitetinden **Stenli Milgrem** kiçijik eýhmannlardan ugur alyp, sosial psihologiki synagyny geçirmek arkaly adamlaryň wyždanlary bilen çapraz gelýändigine garamazdan, gara güýje gulluk etmäge höwesekdigini barlagdan geçirdi. Netije?

Kişiniň gara güýjüň görkezmesine aşa höwesjeňligi barlagyň

esasy tapyndysyny we iň gyssagly mälüm etmeli hakykatyny döretdi:

– Adaty adamlar öz nukdaýnazaryndan haýsydyr bir duşmançylyk bolmazdanam gorkunç weýrançylykly prosesiň inisiatory bolup bilýär!

Jemlär bolsam:

Mesele az sanly adamyň jogapkärçilige çekilmeginden has aňyrda, avyr jemgyýetçilik problemasyna ýşarat edýär.

Diňe adalatyň näderejede çüýränligi däl, has çuň-makro mesele bu!

Aslyýetinde **Osman Kawala** we beýlekiler jogapkärçilige çekilmedi: Bir ýaşayyş formasy, ylalaşyň-ylalaşmaň syýasy garaýşy, raýat-jemgyýetçilik guramalarynyň we polisiýanyň maglumatlaryna görä 12 million adamyň gatnaşan demonstrasiýasy tutuşlaýyn jezalandyryldy. Şu sebäpli sud delil gözlemedi.

Adalat serişdedi we gözlenen diňe ar alma duýgusydy...

Sud prosesiniň maksady etmiş gözlemek däl-de, diňe ýamanlyk etmekdi...

Hawa, kiçijik eýhmannlaryň alyp baran derňew işi «deslapky erbetlik» bolup taryha geçjek karar boldy.

Soner ÝALÇYN.

«SÖZCÜ» gazetini, 29.04.2022 ý. Publisistika